

Besök hos Kriminalvården, anstalten Borås, den 11 och 12 april 2012

Inledning

På uppdrag av chefsjustitieombudsmannen Cecilia Nordenfelt genomförde biträdande enhetschefen Gunilla Bergerén, tillsammans med enhetschefen Sven-Åke Jansson och föredragandena Elisabeth Sjöblom och Lars Olsson, den 11 och 12 april 2012 ett besök hos Kriminalvården, anstalten Borås. Besöket hade inte anmälts i förväg.

Bakgrund

Justitieombudsmännen har enligt lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän (JO-instruktionen) tillsyn över dem som utövar offentlig verksamhet för att tillse att dessa följer lagar och andra författningar samt i övrigt fullgör sina åligganden. JO:s tillsyn omfattar bl.a. Kriminalvården. Ombudsmännen ska särskilt tillse att domstolar och förvaltningsmyndigheter i sin verksamhet iakttar regeringsformens regler om saklighet och opartiskhet och att medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter respekteras i den offentliga verksamheten.

Av 5 a § i JO-instruktionen framgår att justitieombudsmännen därutöver fullgör de uppgifter som ankommer på ett nationellt besöksorgan (national preventive mechanism, NPM) enligt det fakultativa (frivilliga) protokollet den 18 december 2002 till Förenta nationernas konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Opcat).

Syftet med det fakultativa protokollet är att upprätta ett system för regelbundna besök, genomförda av oberoende internationella och nationella organ, på platser där personer hålls frihetsberövade, för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Besökets genomförande

Besöket inleddes kl. 10.30 med att JO:s medarbetare sammanträffade med tillförordnade kriminalvårdschefen Marita Gustavsson. Handläggaren (säkerhet) Patrik Källenhed förevisade sedan anstalten vid en rundvandring. Därefter

genomfördes intervjuer med ett 15-tal intagna och med personal med olika arbetsuppgifter. Besöket avslutades med en sammanfattande genomgång av vad som framkommit under besöket.

lakttagelser m.m. under besöket

Organisation m.m.

Anstalten Borås ingår i verksamhetsområdet Borås, vilket även omfattar häktet Borås och frivården Borås. Anstalten tillhör säkerhetsklass 2 enligt Kriminalvårdens nuvarande klassificeringssystem. Anstalten öppnades 1982. Efter en utbyggnad 1995 har den numera 74 ordinarie platser. Därutöver har anstalten tio stycken s.k. beredskapsplatser, vilka åstadkoms genom dubbelbeläggning av bostadsrum. Medelbeläggningen under januari 2012 var 77 intagna, under februari 82 intagna och under mars 80 intagna. Vid tidpunkten för besöket fanns 83 intagna i anstalten.

I anstalten finns fyra avdelningar: två normalavdelningar, en avdelning för intagna med längre strafftid än fyra år (långtidsavdelningen) och en ungdomsavdelning (upp till 22 års ålder). En av normalavdelningarna och långtidsavdelningen finns i den ursprungliga anstaltsbyggnaden från 1982 (dessa båda avdelningar benämns internt som etapp 1). I denna byggnad finns också två bostadsrum för avskildhetsplacering. När det gäller normalavdelningen kan nämnas att två av bostadsrummen som hör dit är belägna i en annan del av byggnaden än den själva avdelningen finns i.

Den andra normalavdelningen och ungdomsavdelningen finns i den byggnad som uppfördes 1995 (dessa båda avdelningar benämns internt etapp 2). I denna byggnad finns ett rum för avskildhetsplacering (ett observationsrum). I byggnaden finns också anstaltens inskrivningsrum, dvs. det rum där den inledande intagningsproceduren äger rum.

Dagtid arbetar 3–4 vårdare på varje avdelning. Nattetid är tre personal i tjänst (avser hela anstalten). Något exakt siffra angående antalet anställda lämnades inte vid besöket. På Kriminalvårdens webbplats uppges personalstyrkan uppgå till cirka 60 personer.

Rutiner för intagning

I 1 kap. 10 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse (KVFS 2011:1) finns bestämmelser om att information ska lämnas till en intagen i samband med intagningen i anstalten. Där anges bl.a. att en intagen ska informeras om de rättigheter och skyldigheter som en intagen har. I de allmänna råden till bestämmelserna anges att information bör lämnas på ett språk som den intagne förstår, företrädesvis skriftligen.

Intagningsproceduren inleds i anstaltens inskrivningsrum (se ovan). Där sker suicidscreening, urinprovtagning och ombyte till anstaltskläder. Såvitt framkom lämnas där inte någon information om ordningsregler m.m. I anstaltens skriftliga

instruktioner anges att den informationen ska lämnas på den avdelning där den intagne placeras.

Flera intagna uppgav att de fått bristfällig information av personalen och att de i stället var andra intagna som berättat om regler m.m.

Bemötande

Enligt 1 kap. 4 § fängelselagen (2010:610) ska varje intagen bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet.

Det framkom inga uppgifter om att intagna utsatts för våld av personal. Emellertid berättade en intagen att han hört en vårdare tilltala en annan intagen ”apa”. En annan intagen berättade att han under en period hade trakasserats av en vårdare.

Intagna på ungdomsavdelningen uppgav att personalen behandlar dem som djur. Någon närmare beskrivning av hur detta tar sig uttryck gavs emellertid inte.

En del intagna avböjde att medverka vid en intervju på grund av rädsla för repressalier. Vissa intagna uppgav att risken för repressalier avhåller dem från att anmäla till JO.

Förhållandet mellan intagna

Enligt de europeiska fängelsereglerna (Ministerkommitténs rekommendation Rec (2006)2 till medlemsstaterna avseende de europeiska fängelsereglerna) ska de intagna så snart som möjligt efter intagningen bedömas för att fastställa om de utgör en säkerhetsrisk för andra intagna, för fängelsepersonalen eller andra personer som arbetar i eller besöker fängelset eller om de kan antas skada sig själva (52.1). Vidare anges att det ska finnas rutiner som säkerställer de intagnas, fängelsepersonalens och alla besökares säkerhet och som minimerar risken för våld eller andra händelser som skulle kunna äventyra den inre säkerheten.

När det gäller förhållandet mellan intagna uppgav de flesta intagna som intervjuades att det är gott och att det inte förekommer våld eller kränkningar. En intagen uppgav att det är stökigt på ungdomsavdelningen och att det förekommer slagsmål och även ordnade uppgörelser. Slagsmålen sker i bastun eller i cellen. Enligt den intagne vet vårdarna om det, men de rör sig bara utanför kuren och aldrig ner i ”benen” eller i bastun.

Här kan nämnas att vissa gemensamma utrymmen inte är kameraövervakade.

En anställd uppgav att det förekommer skador som kan misstänkas härröra från misshandel, snarare än föregivna orsaker (t.ex. idrottsutövning).

Både intagna och personal uttryckte starkt missnöje över dubbelbeläggningen av bostadsrum, vilken man menade skulle kunna leda till incidenter.

Det framkom att en intagen 2010 utsattes för misshandel av en annan intagen, som han delade rum med. Den intagne dömdes sedermera för grov misshandel. Av tingsrättens dom framgår att brottsoffret togs in i anstalten på eftermiddagen och att han ungefär kl. 19.30 samma dag placerades i bostadsrummet tillsammans med gärningsmannen (som då hade varit i anstalten i två veckor). Misshandeln ägde rum på natten. (Efter en anmälan till JO i februari 2011 infortrade handläggaren hos JO bl.a. Kriminalvårdens incidentrapport avseende händelsen. Ställföreträdande justitieombudsmannen Hans Ragnemalm fann därefter inte anledning att vidta några ytterligare åtgärder utan avslutade ärendet genom ett beslut den 1 mars 2011.)

Enligt personal saknas oftast relevant information som kan ligga till grund för bedömning av lämplig placering vid inskrivningen av nyanlända. Placering sker i det bostadsrum som har en ledig säng. Nyanlända placeras normalt i ett dubbelrum.

På en avdelning uppgav personalen att avsteg från dubbelbeläggning kan ske dels om den intagne har ett fängelsestraff som överstiger fyra år och kommer från en anstalt där han har haft ett eget bostadsrum, dels om det finns medicinska skäl mot placering i dubbelrum. På den andra avdelningen där dubbelbeläggning förekommer, uppgav man att det inte längre görs undantag för intagna med långt fängelsestraff.

Om en intagen tas in i anstalten efter det att bostadsrummen låsts på kvällen, placeras han inte i ett dubbelrum utan i ett avskildhetsrum.

Bostadsrum

Enligt 1 kap. 17 § första stycket Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse ska en intagens bostadsrum vara utrustat med stol, bord, skåp, säng, bäddutrustning, spegel, anslagstavla, mugg, väckarklocka, radio samt anordning som gör att den intagne själv kan reglera inflödet av dagsljus. I en anstalt där de intagna låses in i bostadsrummet i anslutning till dygnsvilan ska rummet också vara utrustat med TV. På övriga anstalter behöver rummet inte vara utrustat med TV om sådan finns i gemensamt utrymme på avdelningen.

Av andra stycket i bestämmelsen framgår att första stycket inte gäller om den intagne är placerad i avskildhet. Bostadsrummet ska då, utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet, utrustas så att standarden för ett normalutrustat bostadsrum uppnås i den utsträckning det är lämpligt.

Alla bostadsrum på avdelningarna, även de som används för dubbelbeläggning, är 9–10 kvadratmeter. De har toalett och är i övrigt standardutrustade.

Det finns gemensamma duschar på avdelningarna.

De rum som är används för dubbelbeläggning är utrustade med dubbelsäng och vissa extra förvaringsutrymmen. Ett sådant rum förevisades av en av de intagna som bodde där. I just det rummet saknades viss extrautrustning. Det fanns varken

stege eller fallskydd till översängen. I sammanhanget kan nämnas att det såvitt framkommit inte finns några särskilda bestämmelser om utrustningsnivån i ett rum som dubbelbeläggs.

Flera intagna som intervjuades klagade på att det är kallt i bostadsrummen.

Rum för avskildhetsplacering

Det rum för avskildhetsplacering som finns i etapp 2 (den senast uppförda byggnaden) saknar fast inredning. Det finns inte någon annan utrustning än en gummimadrass. Enligt vad som uppgavs vid besöket går det inte heller att tillföra utrustning. Det fanns mycket klotter på väggarna och dessa var dessutom nedsolkade.

Det fanns inte någon i rummet vid tidpunkten för besöket.

I den äldre byggnaden finns det en liten avdelning med två rum som är avsedda för avskildhetsplacering. Vid tidpunkten för besöket var två intagna placerade i bostadsrummen. Den ene hade varit avskildhetsplacerad på egen begäran i drygt en månad. Den andre intagne hade varit avskildhetsplacerad i ett dygn.

Det ena rummet saknade inredning. Den intagne sov på en madrass på golvet. I det andra rummet fanns viss inredning, dock inte någon TV. Det fanns varken matbord eller stolar i rummet.

På avdelningen finns ett duschrum och en toalett. I båda dessa utrymmen fanns klotter på väggarna. Det låg en mängd tomma engångsschampo- och tvättmedelsförpackningar på duschrumsgolvet.

Dörrarna till bostadsrummen var öppna. Det var möjligt då man bedömt att de intagna i rummen skulle komma överens.

Sysselsättning

Enligt 3 kap. 1 § fängelselagen ska en intagen ges möjlighet till sysselsättning i form av arbete, utbildning, brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet eller annan strukturerad verksamhet.

I anstalten finns arbete inom träindustri samt monterings- och förpackningsindustri. Dessutom erbjuds visst servicearbete i form av tvätterier, lokalvård och handräddning i kök.

Utbildning sker i anstaltens Lärcentrum. Man har tillgång till tre lärare. Dessa uppgav att utrymmena är för små, vilket gör att man inte kan erbjuda utbildning till alla som vill utbildas. Anstalten anordnar också en 12-veckors arbetsmarknadsutbildning i kakelsättning.

Några intagna som intervjuades uppgav att sysselsättningen enligt deras mening är otillräcklig. Flertalet av de som intervjuades framförde emellertid inte någon kritik i det avseendet. Inte heller personalen framställde sysselsättningsläget som ett allmänt

problem. En i personalen uppgav att intagna på ungdomsavdelningen upplevt att de drivits för hårt när det gäller sysselsättning.

Fritid

Möjlighet till daglig utomhusvistelse

Enligt 4 kap. 1 § fängelselagen ska en intagen ges möjlighet att vistas utomhus minst en timme varje dag, om det inte finns synnerliga skäl mot det.

Europarådets kommitté mot tortyr (CPT) har framhållit att alla intagna utan undantag ska erbjudas möjlighet till daglig utomhusvistelse och att det är en självklarhet att utrymmen för utomhusvistelse ska vara rimligt stora och där så är möjligt erbjuda skydd mot dåligt väder ("It is also axiomatic that outdoor exercise facilities should be reasonably spacious and whenever possible offer shelter from inclement weather", Extract from the 2nd General Report [CPT/Inf (92) 3], p. 48).

För intagna som är placerade på avdelning 3 och 4 (etapp 2) erbjuds utomhusvistelse på en rombformad promenadgård. Den har en tennisbana i mitten, några bänkar längs väggarna och träbord och stolar. Det finns inte något skydd mot vind och regn förutom väggarna (det är en innergård). Längs taken finns rullad taggtråd.

Man går på promenad två gånger 30 minuter plus korta rökpauser.

För intagna på avdelning 1 och 2 (etapp 1) finns en promenadgård som man når via en trappa.

En intagen uppgav att han under placeringar i avskildhet inte hade haft möjlighet till en timmes daglig utomhusvistelse. Det framkom i övrigt inte några uppgifter om att rätten till daglig utomhusvistelse inte respekteras. Någon intagen ifrågasatte att anstalten delar upp utomhusvistelsen.

På anstaltsområdet finns ytterligare en rastgård, som används företrädesvis sommartid. Där finns bl.a. möjlighet att grilla. Flera intagna framförde att den borde kunna användas oftare.

Fritidssysselsättning

Enligt 4 kap. 2 § fängelselagen ska en intagen ges möjlighet att på lämpligt sätt ägna sig åt fysisk aktivitet och annan fritidssysselsättning.

På etapp 2 finns det ett gym med förhållandevis många maskiner samt bastu och dusch. Etapp 1 har ett eget gym. I anslutning till gymmet finns också en relativt stor sal avsedd främst för olika bollsporter. Denna sal används av samtliga avdelningar.

Förutom de beskrivna möjligheterna till fysisk aktivitet finns också möjlighet att låna böcker enligt ett avtal som ingåtts med Borås stadsbibliotek.

På avdelningarna finns gemensamma utrymmen med bl.a. biljardbord och bordtennisbord.

På anstaltsområdet finns också en fotbollsplan och en beachvolleyplan. Av säkerhetsskäl används inte fotbollsplanen, vilket såväl intagna som personal uttryckte missnöje över.

Besök och andra kontakter

I 7 kap. fängelselagen finns bestämmelser om att intagna under vissa förutsättningar bl.a. får ta emot besök samt ringa och ta emot telefonsamtal.

I anstalten finns fem besöksrum, varav ett är något större. Obevakade besök sker måndagar, onsdagar, fredagar, lördagar och söndagar. Bevakade besök äger rum tisdagar och torsdagar. Besöksbokning sker måndagar och onsdagar mellan kl. 10.30 och 12.00.

I två av besöksrummen fanns en del klotter på väggarna.

Besöksteamet mottog inte några klagomål om besöksverksamheten. Några intagna klagade på att handläggningen av deras ansökningar hade tagit för lång tid.

Hälso- och sjukvård

En intagen som behöver hälso- och sjukvård ska enligt 9 kap. 1 § fängelselagen vårdas enligt de anvisningar som ges av läkare. Om den intagne inte kan undersökas eller behandlas på ett lämpligt sätt i anstalten, ska den allmänna sjukvården anlitas. Om det behövs, ska den intagne föras över till sjukhus.

Enligt 25 § fängelseförordningen (2010:2010) ska varje anstalt ha tillgång till legitimerad läkare och personal med lämplig sjukvårdsutbildning.

I 9 kap. Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse finns ytterligare bestämmelser om hälso- och sjukvård i kriminalvårdsanstalt. Enligt 1 § ska en intagen, i anslutning till att han eller hon tas in i anstalt, tillfrågas om sitt hälsotillstånd. Den intagne ska så snart som möjligt ges möjlighet att få sin hälsa undersökt av en sjuksköterska, om en sådan undersökning inte har genomförts i en annan anstalt. En intagen som har en pågående medicinsk behandling ska dock alltid ges möjlighet att träffa sjuksköterska.

Vid en intervju med en av sjuksköterskorna i anstalten framkom att anstalten har två anställda sjuksköterskor (sammanlagt en och halv tjänst). Dessa tjänstgör dagtid måndag till fredag. Därutöver har anstalten tillgång till en läkare, som normalt besöker anstalten en gång i veckan (fyra timmar) och då träffar intagna som hos någon av sjuksköterskorna anmält behov av att träffa läkare. Väntetiden för att träffa läkare uppgår till ca en vecka. Ankomstsamtalet, som genomförs av en sjuksköterska, brukar normalt genomföras inom 1–3 dagar.

Utöver nämnda resurser har anstalten också tillgång till sjukgymnast (var 14:e dag) och tandläkare (en gång i veckan). Man har också en upparbetad kontakt med en optiker i Borås.

Vid intervjuerna med intagna framfördes i några fall kritik mot att det dröjt innan man fått träffa läkare och innan ankomstsamtalet genomförts. Några intagna uppgav att de inte fått träffa psykolog. De flesta som intervjuades var emellertid nöjda med hälso- och sjukvården i anstalten.

Mathållningen

På avdelningen för långtidsdömda tillämpas självförvaltning, vilket bl.a. innebär att de intagna själva sköter matlagning. För övriga intagna tillagas maten i ett storkök i anstalten. Med något undantag framförde samtliga intagna som intervjuades klagomål mot maten. Klagomålen gällde både kvaliteten och kvantiteten. Flera intagna uppgav att maten ibland inte räcker till alla på avdelningen. Det framkom vid samtalen att det är de intagna själva som fördelar maten. En intagen uppgav att det är den starkes rätt som gäller vid utdelning av mat.

Vid en avslutande genomgång (med kriminalvårdsinspektörerna Anna Dahlgren och Thomas Rutgersson) lämnades en kortfattad redogörelse över vad som framkommit under besöket. Vissa frågor togs upp och diskuterades allmänt.

Jag har tagit del av protokollet. Jag finner skäl att låta utreda frågan om säkerhetsbedömning av nyanlända intagna, bl.a. med avseende på s.k. dubbelbeläggning av bostadsrum, inom ramen för ett särskilt upplagt initiativärende. Vad som i övrigt har framkommit föranleder inte någon åtgärd från min sida.

Cecilia Nordenfelt